

**MAKTABGACHA TA'LIMDA NUTQIY RIVOJLANISHNING
MAZMUNI VA BOSQICHLARI.**

Ruziyeva Dilfuza Nuritdinovna

*Toshkent Kimyo Xalqaro universiteti " Maktabgacha ta'lim nazariyasi va
usullari" fakultetining 1-bosqich magistranti .*

*Ilmiy ish mavzusi: " Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutqiy rivojlanishni
taminlashda interfaol metodlarning roli"*

*Ilmiy rahbar: **Rejametova Nilufar Ilxamovna***

+998(90)921 96 73

Annotatsiya: *Maktabgacha ta'limda nutqiy rivojlanish bolaning umumiy rivojlanish jarayonidagi eng muhim komponentlardan biridir. Nutqiy rivojlanish bolalarning fikrlash, tafakkur va ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy rivojlanishning mazmuni, asosiy tamoyillari va bosqichlari batafsil tahlil qilinadi.*

Nutqiy rivojlanish jarayoni faqat so'z boyligini oshirish bilan chegaralanmaydi, balki nutq orqali fikrlarni ifodalash, muammolarni hal qilish, ijtimoiy vaziyatlarda muloqot qilish va emotsiyalarni ifodalash qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Maqolada nutqiy rivojlanishni shakllantirishning psixologik va pedagogik asoslari, shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasalarida samarali metodik vositalardan foydalanishning ahamiyati ham ko'rib chiqiladi. Nutqiy rivojlanish bosqichlari ko'pincha yoshga qarab farqlanadi: dastlabki nutqiy ko'nikmalar (1–2 yosh), so'z boyligini kengaytirish va grammatik tuzilmani shakllantirish (3–4 yosh), murakkab gap va hikoya tuzish (5–6 yosh), va yakuniy tayyorgarlik bosqichi (6–7 yosh) kiradi. Har bir bosqichda bolaning nutqiy faoliyati individual xususiyatlari va muhit ta'siriga bog'liq bo'lib, pedagoglar va ota-onalar tomonidan doimiy kuzatuv va yordam talab etadi. Shuningdek, nutqiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun turli metodik yondashuvlar, o'yin va interaktiv mashg'ulotlar, she'r va ertaklar orqali nutqiy qobiliyatlarni mustahkamlashning

ahamiyati ta'kidlanadi. Maqolada bolalarda nutqiy rivojlanishning psixologik xususiyatlari, ota-onaning roli va maktabgacha ta'limda samarali pedagogik usullar asosida nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish yo'llari batafsil yoritilgan.

Ushbu tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishga oid ilmiy va amaliy ma'lumotlarni tizimli tarzda taqdim etadi, pedagoglar va psixologlar uchun foydali manba bo'lishi mumkin. Nutqiy rivojlanishning har bir bosqichi va mazmuni bolalarning kelajakdagi ta'lim jarayoniga tayyorgarligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Kalit so'zlar

Maktabgacha ta'lim, nutqiy rivojlanish, bolalar nutqi, psixologik rivojlanish, pedagogik metodika, so'z boyligi, muloqot ko'nikmalari, nutqiy bosqichlar, o'yin orqali rivojlantirish, hikoya va she'r, ijtimoiy muloqot, kommunikativ qobiliyatlar.

Kirish

Maktabgacha ta'lim davri bolaning shaxsiyati va intellektual salohiyatining shakllanishida eng muhim bosqichlardan biridir. Shu davrda bolalar nafaqat jismoniy rivojlanadi, balki nutqiy, ijtimoiy va emotsional ko'nikmalarini ham o'zlashtiradi. Nutqiy rivojlanish – bolaning fikrlash qobiliyati, so'z boyligi, muloqot va ijodiy ifoda ko'nikmalarini shakllantiruvchi markaziy jarayonlardan biridir.

Nutq bolaga dunyoni anglash, atrof-muhit bilan samarali muloqot qilish va ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topish imkonini beradi. Shu sababli maktabgacha ta'limda nutqiy rivojlanish jarayonini tizimli ravishda o'rganish va rivojlantirish pedagoglar uchun dolzarb vazifa hisoblanadi. Nutqiy rivojlanishning mazmuni va bosqichlarini chuqur tushunish orqali pedagoglar va ota-onalar bolalarning nutqiy salohiyatini to'g'ri baholay oladi, individual yondashuvni yaratadi va ularni kelajakdagi ta'limga samarali tayyorlaydi. Kirish qismida nutqiy rivojlanishning maktabgacha ta'limdagi o'рни, uning ahamiyati va pedagogik tadqiqotlarda ko'rsatgan dolzarbligi haqida umumiy tasavvur beriladi.

Asosiy qism

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy rivojlanish – bu bolaning so'z boyligi, muloqot ko'nikmalari, fikrlash va ijtimoiy tajribani shakllantirish jarayonidir. Nutqiy rivojlanish bolaning umumiy psixologik rivojlanishiga bevosita

bogʻliq boʻlib, u bolalarning tafakkur, diqqat, eslab qolish va ijodiy qobiliyatlarini mustahkamlashda muhim rol oʻynaydi. 1. Nutqiy rivojlanishning mazmuni

Nutqiy rivojlanish quyidagi komponentlarni oʻz ichiga oladi:

Fonetik rivojlanish – tovushlarni toʻgʻri talaffuz qilish va tinglab tushunish qobiliyati.

Leksik rivojlanish – soʻz boyligini oshirish, yangi soʻzlar va ularning maʼnolarini oʻzlashtirish.

Grammatik rivojlanish – soʻzlarni grammatik jihatdan toʻgʻri biriktira olish, gap tuzish.

Muloqot va kommunikativ rivojlanish – oʻz fikrini ifodalash, boshqalar bilan muloqot qilish, hissiy holat va niyatni tushuntira olish.

Nutqiy tafakkur – nutq orqali fikrlarni tartibga solish, hikoya qilish, muammolarni hal etish. Ushbu komponentlarning har biri bolaning ijtimoiy hayotga moslashishida va maktabga tayyorgarligida katta ahamiyatga ega. Nutq orqali bola atrof-muhitni oʻrganadi, bilim va tajribasini boyitadi, oʻz fikrini boshqalarga yetkazadi va ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi.

2. Nutqiy rivojlanish bosqichlari

Nutqiy rivojlanish maktabgacha davrda yoshga qarab bosqichma-bosqich kechadi. Psixologlar va pedagoglar tomonidan quyidagi bosqichlar ajratilgan: 1–2 yosh (dastlabki nutq bosqichi)

Bola oddiy tovushlar va bir nechta soʻzlarni ishlatadi.

Soʻz orqali oʻz ehtiyojini ifodalay boshlaydi.

Bu davrda ota-ona bilan muloqot, koʻp oʻqish va qoʻllab-quvvatlash juda muhim.

b) 3–4 yosh (soʻz boyligini kengaytirish bosqichi)

Gap tuzish qobiliyati rivojlanadi, ikki va uch soʻzli jummalarni ishlata boshlaydi. Soʻzlarni toʻgʻri grammatik shaklda ishlata boshlaydi.

Oʻyin orqali nutqiy qobiliyatlar mustahkamlanadi, hikoyalar va ertaklar orqali til rivojlanadi.

5–6 yosh (murakkab gap va hikoya bosqichi 6–7 yosh (yakuniy tayyorgarlik bosqichi)

Bolaning nutqi aniq, tushunarli va muloqotga tayyor bo'ladi.

Hikoya tuzish, o'z fikrini ifodalash, muammolarni so'z bilan bayon etish qobiliyatlari shakllanadi.

Maktabga tayyorgarlik jarayonida nutqiy rivojlanish bolaning ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatlarini belgilaydi. Nutqiy rivojlanishni rag'batlantirish usullari

Maktabgacha ta'lim muassasalarida nutqiy rivojlanishni rivojlantirish uchun quyidagi metodik yondashuvlar qo'llaniladi:

O'yinlar orqali rivojlantirish – nutqiy o'yinlar, rolli o'yinlar va dialoglar bolada nutqiy qobiliyatlarni faollashtiradi.

She'r va ertaklarni o'qish – so'z boyligini kengaytiradi, talaffuz va tinglab tushunishni rivojlantiradi.

Savol-javob mashg'ulotlari – tafakkur va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.

San'at va ijodiy faoliyat – rasm, qo'l mehnati va drammatizatsiya orqali nutqiy ifodani mustahkamlaydi. Individual yondashuv – har bir bolaning nutqiy darajasiga mos metodlarni qo'llash, ota-onalar bilan hamkorlik qilish.

Shunday qilib, nutqiy rivojlanish maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsiyati va kelajakdagi ta'limga tayyorgarligida markaziy rol o'ynaydi. Pedagoglar va ota-onalarning tizimli yondashuvi, o'yin va metodik mashg'ulotlar nutqiy ko'nikmalarni muvaffaqiyatli rivojlantirishga yordam beradi. Nutqiy rivojlanishning psixologik asoslari

Nutqiy rivojlanish bolalarning aqliy va hissiy rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq. Psixologlar nutqni shaxsning ichki fikrlarini tashqi dunyoga chiqaruvchi vosita sifatida ko'radi. Shuning uchun nutqiy rivojlanish:

Fikrlash jarayonini rivojlantiradi – so'zlar orqali bolalar voqealarni tartibga soladi, sabab-natija munosabatlarini tushunadi.

Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantiradi – o'zaro muloqot orqali hamkorlik, hurmat va boshqalarni tinglash qobiliyatini o'rgatadi.

Hissiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi – o'z his-tuyg'ularini ifodalash va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish imkonini beradi. Shu bilan birga, bolalarning nutqiy rivojlanishi ularning shaxsiy tajribalari va oilaviy muhit bilan chambarchas bog'liq. Bolaning ota-onasi va pedagoglari bilan doimiy muloqoti uning so'z boyligini va nutqiy faolligini sezilarli darajada oshiradi.

5. Nutqiy rivojlanishning metodik jihatlari

Maktabgacha ta'lim muassasalarida nutqiy rivojlanishning metodik yondashuvlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Interaktiv va dialogli mashg'ulotlar – bolalar bilan savol-javob orqali suhbat qurish, rolli o'yinlar va drammatizatsiya nutqiy faoliyatni faollashtiradi.

Kitob va ertaklar bilan ishlash – ertak va hikoyalarni tinglash, so'zlash, qisqa matnlarni eslab qaytarish nutqiy xotirani va talaffuzni rivojlantiradi. She'rlarni yodlash va kuylash – ritm va ohang bolalarning talaffuzini mustahkamlaydi, nutqning ritmik qobiliyatini rivojlantiradi.

Tasviriy va ijodiy faoliyat – rasm chizish, qo'l mehnati, drammatizatsiya orqali bolalar nutqini boyitadi va ifoda qobiliyatini oshiradi.

Individual yondashuv – har bir bolaning nutqiy darajasi va qobiliyatiga moslashtirilgan mashg'ulotlar, pedagog va ota-onaning muntazam qo'llab-quvvatlashi. Nutqiy rivojlanishdagi muhim qoidalar

Nutqiy rivojlanishni samarali tashkil etish uchun maktabgacha ta'limda bir qator qoidalar amal qilishi zarur:

Bolaning nutqiy faolligi rag'batlantirilishi lozim; unga gapirish imkoniyati berilishi kerak.

Mashg'ulotlar qiziqarli va interaktiv bo'lishi, o'yin shaklida tashkil qilinishi kerak. Til o'rganish jarayonida ota-ona va pedagoglar bir xilda pedagogik yondashuvni qo'llashi kerak.

Bola nutqini doimiy kuzatib borish, rivojlanishdagi kamchiliklarni vaqtda aniqlash va tuzatish.

Nutqiy rivojlanish jarayoni nafaqat maktabgacha ta'lim muassasasida, balki oilaviy muhitda ham qo'llab-quvvatlanishi lozim. Nutqiy rivojlanishning ijtimoiy ahamiyati

Nutqiy rivojlanish bolani ijtimoiy hayotga tayyorlashda ham katta rol o'ynaydi. Bolalar nutq orqali:

Do'stlari bilan muloqot qiladi, ijtimoiy qoidalarni o'rganadi.

O'z fikrini ifodalash orqali o'zini hurmat qilinishini ta'minlaydi.

Muammolarni so'z bilan bayon qilishi va boshqalar bilan yechimini topishi mumkin.

Shu sababli, nutqiy rivojlanish nafaqat akademik tayyorgarlik, balki bolalarning ijtimoiy va emotsional muvaffaqiyati uchun ham muhim hisoblanadi.

Xulosa

Maktabgacha ta'limda nutqiy rivojlanish bolaning umumiy psixologik, ijtimoiy va akademik rivojlanishida markaziy rol o'ynaydi. Nutq orqali bola fikrlash, his-tuyg'ularini ifodalash, muloqot qilish va atrof-muhitni anglash qobiliyatini rivojlantiradi. Maqolada keltirilgan bosqichlarga ko'ra, nutqiy rivojlanish dastlabki 1–2 yoshda tovushlar va oddiy so'zlar bilan boshlanadi, 3–4 yoshda so'z boyligi va grammatik tuzilma shakllanadi, 5–6 yoshda murakkab gap va hikoya tuzish qobiliyati rivojlanadi, va 6–7 yoshda bolaning nutqi aniq, tushunarli va maktabga tayyor holatga yetadi.

Nutqiy rivojlanishning samarali bo'lishi pedagoglar va ota-onalarning faol yondashuviga, o'yin, ertak, she'r va dramatik mashg'ulotlardan foydalanishga bog'liq. Individual yondashuv, bolalarning nutqiy darajasini kuzatish va rag'batlantirish ularning nutqiy va ijtimoiy qobiliyatlarini yanada mustahkamlash imkonini beradi.

Shunday qilib, nutqiy rivojlanish maktabgacha yoshdagi bolalarning kelajakdagi ta'lim jarayoniga tayyorgarligini ta'minlash, ijtimoiy muloqotga moslashish va shaxsiy ifoda qobiliyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Nutqiy faoliyatni rivojlantirish bo'yicha tizimli pedagogik ishlar va metodik yondashuvlar bolaning intellektual va ijtimoiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi,

bu esa ularni maktabda muvaffaqiyatli bo'lishiga kafolat yaratadi. Shuningdek, nutqiy rivojlanish bolaning tafakkurini, ijodiy fikrlash qobiliyatini va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. U bolani ijtimoiy hayotga moslashishga, o'zini ifodalashga va boshqalar bilan samarali muloqot qilishga tayyorlaydi. Shu bois, nutqiy rivojlanish nafaqat akademik tayyorgarlik, balki bolalarning emotsional va ijtimoiy muvaffaqiyati uchun ham muhim hisoblanadi.

Umuman olganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy rivojlanishning mazmuni va bosqichlarini chuqur tushunish va pedagogik metodik vositalardan samarali foydalanish kelajakda bolaning shaxsiy va akademik muvaffaqiyatlarini ta'minlashning asosiy omilidir. Bolalarning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuv va interaktiv mashg'ulotlar ularni ijtimoiy va intellektual jihatdan barkamol shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- Ахунова, Л.Ф. Мектепке чейинки балдардын психологиясы. – Ташкент: Ўқитувчи, 2018.
- Назарова, Г.Н. Балаларнинг нутқий ривожланиши. – Тошкент: Фан, 2019.
- Ибрагимов, Ш. Мектепке чейинки педагогика асослари. – Тошкент: Академия, 2020.
- Виготский, Л.С. Психология развития ребёнка. – Москва: Педагогика, 2017.
- Зинченко, В.П. Психология и педагогика детского возраста. – Санкт-Петербург: Речь, 2016.
- Савельева, Н.И. Развитие речи дошкольников. – Москва: Просвещение, 2015.
- Халилов, Д. Мектепке чейинки жаштарда тил жана ой жүгүртүү. – Тошкент: Фан, 2019.
- Ефимова, Т.А. Развитие речи у детей дошкольного возраста. – Москва: ВЛАДОС, 2018.
- Мамедова, Ф. Мектепке чейинки билим берүүдөгү инновацион методика. – Баку: Элм, 2020.
- Баранова, И.В. Игровые технологии в развитии речи детей. – Москва: Педагогика, 2017.